

Співвідношення термінів «значення», «інформація», «інформативність» у лінгвістичній літературі

У лінгвістичній науці між поняттями «інформація» й «значення», що виступають фундаментальними поняттями не лише лінгвістики, а й інших інформологічних наук, існує певна термінологічна неузгодженість: від повного отожднення значення з інформацією [30], до закликів не змішувати ці поняття [31; 27, с. 130 - 153].

О.Селіверстова, розуміє під значенням лінгвістичного знака “набір відомостей, які обов’язково одержить людина, що володіє певною мовою, при сприйнятті знака, який означає, представленого в звуковому чи графічному ланцюжку [27, с. 130], тобто, на думку О.Селіверстової, значення мовного знака формується на основі *лише* (курсив наш – *Ш.В.*) інформації, що передається через означуване цього знака [27, с. 152] і є обов’язковим для усіх членів мовного колективу [27, с. 134]. За О.М.Селіверстовою, значення слова складається з таких елементів: смислових (інформація, що говорить про денотат слова чи про описувану ситуацію в цілому), стилістичних, експресивних та конфігуративних [27, с. 146, с. 153]. Оцінна та емоційно-оцінна інформація розглядається як різновиди смислового елемента значення [27, с. 146].

В.З.Дем’янков диференціював значення й інформацію так: “Значення й інформація – зовсім різні речі. Адже значення притаманне навіть неінформативним повідомленням. Для системи обробки інформації не має значення, чи обробляється сонет Шекспіра чи матриця чисел. Важливо лише, щоб повідомлення було інформативним, тобто контрастувало на фоні альтернативного вибору знаків, вкладалося у складений заздалегідь код. Інформаційній системі - на відміну від системи значень – не притаманні такі поняття, як невизначеність, полісемія, метафора і конотації” [11, с. 20]. З останньою думкою щодо інформаційних систем навряд чи можна погодитися, адже мова – теж інформаційна система, якій якраз і притаманні явища, виключені В.З.Дем’янковим з числа властивостей узагальненої інформаційної системи. Напевно, дослідник мав на увазі не усі види інформаційних систем, а лише автоматизовані.

В.А.Звегінцев, типологізуючи мовні значення (лексичні, граматичні, експресивно-стилістичні і деякі інші), пов’язує їх з поняттям семантичної інформації, що передається лексичними і граматичними значеннями, й естетичної інформації, що передається стилістичними значеннями [13, с. 123].

Погляд на значення як ключове поняття семантики під інформаційним кутом зору набуває для когнітивістики особливої **актуальності**.

З огляду на розбіжності у сприйнятті лінгвістами понять “значення”, “інформація”, “інформативність” **метою** статті є з’ясування співвідношення між ними.

У лінгвістичній науці під значенням розуміють “об’єкт лінгвістичної семантики й суміжних із нею галузей мовознавства, а також логіки, філософії, психології, соціології і т.ін.” [24, с. 169].

Вітчизняні психолінгвісти розуміють під значенням “форму узагальнення дійсності” [18, с. 290], відношення [19, с. 195], “внутрішню сторону слова” [10, с. 9].

У сучасних семіотичних дослідженнях, які позначені увагою багатьох лінгвістів (А.В. Бондарко; Ю.Д.Апресян; В.В.Петров; Дж.Лайонз та ін.), відсутня єдина точка зору на значення, зумовлена різноаспектністю його сприйняття різними дослідниками. Під терміном “значення” розуміють:

- структуровану цілісність власне мовного (синтаксичного), емоційного і раціонального (логічного) [17, с. 80]

- психоментальний фрагмент колективної етносвідомості, закріплений за певною мовною формою [27, с. 169].

- об'єднання лінгвістичних і екстралінгвістичних знань, явної і фонової інформації" [25, с. 9] та ін.

При цьому розбіжності зустрічаються у віднесенні значення до мови [2, с. 395; 8, с. 352-359 та ін.] чи до мовлення [21, с. 15; 12, 277 та ін.].

У межах поняття "значення" розрізняють такі основні типи значень: лексичне і граматичне, головне і другорядне, пряме і переносне. Крім цього, з позицій критерію номінативної ознаки виріляють пряме номінативне значення і похідне (переносне, похідне), за ступенем узагальнення – актуальне і віртуальне значення [15, с. 57-61], за "характером інформації" – денотативне, сигніфікативне, конотативне і синтаксичне значення слова [Див.: 17, с. 81-82]. При цьому під синтаксичним значенням розуміють відношення слова-знака до інших слів-знаків на синтагматичній вісі [Див.: 17, с. 82].

Ю.Д. Апресян виділяє особливе, що не виділяється словниками, "інформаційне значення" у російських дієслів, які традиційно відносять до дієслів фізичного сприйняття *видеть* і *слышат* (*Я видел его новую книгу (картину); Я слышал его доклад о геноме человека*) [1, с. 23].

В.А.Звегінцев, вважаючи лексичне значення не реалізацією, а потенцією реалізації у певному напрямі [13, с. 125], пов'язував значення слова з його сполучувальними властивостями: «У плані чисто лінгвістичному значення слова визначається його потенційними можливими сполученнями з іншими словами, які складають так звану валентність слова. Сукупність таких можливих сполучень слова фактично й зумовлює існування лексичного значення як об'єктивно існуючого явища або факту системи мови» [13, с. 123].

Поряд з такою увагою до проблеми значення, окремі лінгвісти поняття значення не визнають, принаймні відносно певних мовних одиниць. Так, наприклад, Е. Бенвеніст, визначаючи значення одиниці лише як властивість такої одиниці, яка здатна бути складовою частиною одиниці вищого рівня, не визнає значення речення на тій підставі, що воно не здатне виступати в ролі складової частини [5]. Схожу позицію займає в оцінці значення і І.В.Арнольд: "Значення мовної одиниці є її здатністю входити до складу одиниць вищого рівня, беручи участь у їх інтеграції...Тобто значущі елементи повинні об'єднуватися в значимі, граматично і семантично правильні ланцюжки" [2, 13].

Такий підхід, на нашу думку, є свідченням невинного змішування семантичного та структурного підходів до проблеми значення.

У лінгвістичних дослідженнях порушувалося питання про співвідношення понять «значення» і «значимість» [12, с. 277; 28, с. 117 – 118; 16, с. 459 - 460].

Так, В.А.Звегінцев, вважаючи значення одиницею мовлення, «значимість» відносив до властивостей мови: «...Мова не знає значення, як його звичайно розуміють. Значення є одиницею мовлення. А що стосується мови, то йому властива тільки «значимість» [12, с. 277]. Ф. де Соссюр трактує категорію значимості як породження мовної системи [28, 117 – 118]. Дж. Лайонз "значимість" морфологічних категорій, пов'язував слідом за Аристотелем, тільки з "головними частинами мови" - іменниками, дієсловами, прикметниками і прислівниками [16, с. 459 - 460].

Ще Т.П.Ломтєв закликав «принципово розрізнити лексичне значення слова і значення тієї одиниці повідомлення, що передає окрема форма слова в окремому реченні. Ці два значення пов'язані між собою, але не тотожні. Різницю між ними Т.П.Ломтєв вбачав у тому, що «лексико-семантичне значення слова існує незалежно від речення; одиниця повідомлення виникає й існує тільки в реченні» [20, с. 56]. На протигагу погляду Т.П.Ломтєва висловлюється думка про те, що значення і особливо лексичне значення слова повністю розкривається лише в контексті [3, с. 157].

П.Сгалл, розглядаючи співвідношення понять "значення" і "зміст", узагальнив бачення класичними європейськими представниками структурної лінгвістики різниці в зазначених поняттях:

"а) мовне значення протиставляється онтологічному (когнітивному) змісту як структура, типова для мови і зумовлена мовою, а не людським знанням;

б) мовне значення розуміють як таке, що залежить від мови, тоді як когнітивні структури універсальні, більш чи менш схожі для різних мов;

в) мовне значення розглядається як "функція" (без врахування неоднозначності) мовної системи і її структур (наприклад, структури речення), тоді як екстралінгвістичний зміст залежить від реального використання подібних структур у мовленнєвому акті або у тексті (наприклад, реальні висловлення одного і того ж речення можуть розрізнитися за змістом)" [23, с. 386].

Поняття значення тісно пов'язується з поняттям функції й у вітчизняній лінгвістиці (В.Г.Гак, О.В.Бондарко, І.Р.Вихованець, В.Дресслер, Е.Вюнстер, Дж. Малдер, Ф.С.Бацевич та ін.).

Цей зв'язок сприймається по-різному: як те, що протиставляється семантиці мовної одиниці (Л.Блумфілд, Г.Золотова) і що більш прийнятне для нас - як такий, що є тотожним семантичному (представники Празької лінгвістичної школи (Й.Вахек, В.Скалічка, Ф. Данеш): «У розумінні наших лінгвістів термін «функція» використовується тоді, коли йдеться про значення (функція слова, речення) або про структуру смисловних одиниць (функція фонемі)» [9, с. 249]. Остання точка зору, при якій об'єднання мети, засобу і носія певної функції являють собою одну з визначальних ознак функціональної лінгвістики [29, с. 343], набула подальшого розвитку в роботах О.В.Бондарка, який розглядав функцію мовної одиниці «з одного боку, як здатність виконувати певне призначення (зокрема, як «згорнутий» потенціал функціонування цієї одиниці), а з іншого – як результат функціонування, тобто реалізована, досягнута мета» [7, с. 20]. Звідси випливало протиставлення О.В.Бондарком функції-потенції, що належить до сфери мови, і функції-реалізації, що належить до сфери мовлення. Функціональна концепція О.В.Бондарка полягає в тому, що мовець для досягнення певної комунікативної мети повинен використовувати мовні одиниці, наділені певними функціональними можливостями, які набули назву «функціональний потенціал», тобто можливі функції мовної одиниці, які визначають її поведінку у висловленні та в мовленні і охоплюють семантичні, емоційні, експресивні, стилістичні функції [8, с. 352-359]. Серед семантичних функцій, визначених О.В.Бондарком, особливе місце, на нашу думку, займають функції інформаційні, причому на рівні мовної системи (функції-потенції) вони представлені різними типами неактуалізованої (пасивної, потенційної) інформації, тобто йдеться про реалізацію у системі мови інформативності як лінгвістичної категорії, яка на рівні мовлення (функція-реалізація) репрезентується конкретною інформативністю як властивістю мовленнєвої одиниці.

О.Селіверстова застерігала від змішування термінів «значення» і «поняття»: «Не всі компоненти, що складають поняття, виявляються в інформації слова, і, значить, поняття не є тотожним значенню» [27, с. 140]. Тим більше, що «значення, - як підкреслював В.А.Звегінцев, - є національними категоріями, а поняття – позанаціональними» [12, с. 62], ментальними.

Зацікавленість лінгвістів когнітивними структурами концептуалізації дозволили їм по-новому подивитися на проблему значення. Так, О.В.Бондарко розумів під *значенням* природну властивість мовного знака співвідноситись зі світом та його реаліями через мисленнєво-пізнавальну діяльність людини [6, с. 8]. Тлумачення значення через поняття «концепт» належить М.В.Нікітіну: «Значення є концепт, зв'язаний знаком» [20, с. 6], Різницю між концептом і значенням М.В.Нікітін вбачав у тому, що концепти, звернені до світу, конструюються з відображених елементів реального світу, а значення звернене до знака, який виражає і називає концепт, звертає концепт до знака. Такий звернутий до знака концепт стає значенням, набуваючи статусу змістової сторони знака [23, с. 57].

П.Сгалл відносить значення і зміст до системи мови, в той час, як когнітивний зміст, на його думку, до системи мови не належить [25, 395].

Такий підхід дозволяє О.Л. Бессоновій вважати значення, відображене концептуальними структурами, ширшим за значення, яке є центром уваги в семантичних дослідженнях [4, с.3].

Ще в 60-х рр ХХ ст. В.А.Звегінцев підкреслював: «розглядаючи питання про структуру значень і структуру світу дійсності, ми повинні рахуватися з наявністю трьох величин: світу дійсності, світу понять і світу значень. Ці розміри в такий спосіб співвідносяться один з одним (в аспекті порушеного нами питання): світ дійсності є вихідна величина, світ понять обумовлюється процесом пізнання світу дійсності і прагне бути адекватним йому, відтворити його структуру; світ значень є той конкретний спосіб, яким фіксується в мові світ понять, він видозмінюється від мови до мови, унаслідок чого структура значень не тільки ніколи не повторюється в різноманітних мовах, але і ніколи не тотожна структурі понять, що перебуває поза мовою й утворює логічну основу всіх мов. Звідси випливає, що структура значень не повторює структуру зовнішнього світу» [12, с. 62], тобто не відображає ментально-концептуального простору, на відміну від інформації, яка, будучи «схоплена знаком» [4, с. 305], формує вербалізований концепт, поняття про який і подається шляхом його вербалізації.

З урахуванням інформаційного підходу тріада В.А.Звегінцева потребує подальшого доосмислення: всі три елементи - світ фізичний, світ понятійний (ментальний), світ значень (світ структурний, формальний) – здатні бути покритими категорією інформативності. При цьому універсалії, логічні основи мови, необхідні кібернетиці, криються у світі ментальному, - тобто саме у світі понять, що співвідноситься з концептуальною інформацією і являє першочерговий інтерес для розробників інтелектуальних систем і їхнього програмного (насамперед, лінгвістичного) забезпечення. Світ значень (структурний світ), що співвідноситься з граматичною інформацією,

виконує допоміжну функцію, тому що є лише засобом, знаряддям передачі концептуальної інформативності у конкретному мовному просторі.

Інформація є суттю змістового аспекту будь-якого мовного знаку як комунікативного знаряддя забезпечення інформаційної функції мови, який на відміну від його формального аспекту, на нашу думку, логічно називати *змістом*. Зважаючи на це, слід зауважити, що метою використання у мові знаків (без урахування специфіки сприйняття знака конкретним адресатом) є передача саме інформації (різних типів), а не передача значення. Формування значення розцінюється нами як етап сприйняття інформації адресатом. Такий підхід узгоджується з тлумаченням значення, що подається у Семіотичному словнику Т. Мальдонадо, як біполярного комплексу компонентів: денотативного (референційного) й конотативного (емотивного), тобто суб'єктивного ставлення інтерпретатора до представленого знаком референта" [32]. Тож, інформація, на наш погляд, - це референт (денотат), а значення – інформація + сегмент конотації, що стосується окремих властивостей адресата. Повністю конотаційна сторона знака виявляється в умовах дії ще й екстралінгвальних чинників при формуванні смислу мовної одиниці.

Інформативність і значення – поняття не тотожні, як не тотожні поняття “інформація” і “значення”. Значення у семантиці обов'язково має семіотичне підґрунтя. Інформація знака може бути пасивною і активною. Значення – це активізована адресатом інформація під впливом, наприклад, такого фактору, як знання мовного коду. Інформативність же, що ґрунтується на інформації, яка передається не лише знаками (вербальна інформація), а й екстралінгвальними засобами, тобто спирається на семіотичну складову у її поєднанні з комунікативною складовою, є більш широким, таким, до складу якого значення входить на правах компонента.

Тож, виходячи з викладеного, можна говорити про те, що *інформативність як лінгвістична категорія* пов'язується з формальним, об'єктивним, універсальним складником будь-якої мовної одиниці, яка ґрунтується на знаковій системі цієї мови і практично не залежить від контекстуальних та ситуативних характеристик, в тому числі і від характеристик мовців. Лінгвістична категорія інформативності співвідноситься з явищами реального світу через когнітивні структури концептуалізації, що в свою чергу виступають інструментом зв'язку між мовою і мисленням.

Інформативність як властивість мовної одиниці потребує врахування єдності значення (актуалізованих адресатом типів інформації, що передаються мовним знаком), і екстралінгвальних факторів, що супроводжують комунікативний процес.

Список використаних джерел

1. Апресян Ю.Д. Акциональность и стативность как сокровенные смыслы (охота на оказывать)// Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура: Сб. статей в честь Н.Д. Арутюновой/ Отв. ред. Ю.Д.Апресян. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 880.- С.13-33.
2. Арнольд И.В. Эквивалентность как лингвистическое понятие// Иностранные языки в школе. – 1976. - №1. – С. 11-18.
3. Богуславский В.М. Семантико-стилистическая группа слов, соотносимых с одним понятием //Синонимы русского языка и их особенности. – Л.: «Наука» Ленинградское отд., 1972. – 243с. – С.154-183.
4. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти. – Автореф. дис...докт. філол. наук – К, 2003. – 28с.
5. Бенвенист Э. Уровни лингвистического анализа //Новое в лингвистике, вып. IV, М., «Прогресс», 1965.
6. Бондарко А.В. К проблеме соотношения универсального и идиоэтнического аспектов семантики // Вопросы языкознания. – 1992, №3.
7. Бондарко А.В. К теории функциональной грамматики// Проблемы функциональной грамматики. – М., 1985.
8. Бондарко А.В. Теория значения в системе функциональной грамматики: На материале русского языка. – М., 2002. – С. 352-359.
9. Вахек Й. Лингвистический словарь Пражской школы. – М., 1964. – 350с.
10. Выготский Л.С. Мышление и речь: Психологические исследования. – М.: Лабиринт, 1996. – 416с.

11. Демьянков
В.З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода//ВЯ, 1994. №4. – С. 17 – 33.
12. Звегинцев В.А. Теоретическая и прикладная лингвистика. - М.: Просвещение. 1968. - 336с.
13. Звегинцев В.А. Семасиология, М., 1957. – 322с.
14. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. – М., 2004. - 560с.
15. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 350 с.
16. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику / Лайонз Джон. – М.: Прогресс. – 1978. – 543с.
17. Левицкий В.В. Семасиология. – Винница: Нова книга, 2007. – 512с.
18. Леонтьев А.А. Слово в речевой деятельности. – М., 1965.
19. Леонтьев А.А. Психология общения: Учеб.пособие для студ.-психологов, Тарту: Тарт. ун-т, 1974. – 219с
20. Ломтев Т.П. Основы синтаксиса современного русского языка. - М.: Учпедгиз 1958. – 166с.
21. Мартине А. О книге «Основы лингвистической теории» Луи Ельмслева. - Сб. « Новое в лингвистике», вып. 1, М., 1960.
22. Никитин М.В. Лексическое значение в слове и словосочетании. – Владимир, 1974.
23. Никитин М.Н. Развернутые тезисы о концептах// Вопросы когнитивной лингвистики, №1, 2004.-С. 53-64.
24. Петров В.В. От философии языка к философии сознания (Новые тенденции и их истоки) // Философия, логика, язык: Пер. с англ. и нем. (Сост. и предисл. В. В. Петрова). – М.: Прогресс, 1987. – С. 5 – 6.
25. Сгалл П. Значение, содержание и прагматика. // Новое в зарубежной лингвистике: Вып 16. Лингвистическая прагматика. Сб-к: Пер. с разн. языков. – М.: Прогресс, 1985. – 500с. – С. 384-398.
26. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716с.
27. Селиверстова
О.Н. Значение слова и информация // Теория речевой деятельности». – М., 1968. – с. 130-153.
28. Соссюр Ф.де. Курс общей лингвистики// Соссюр Ф.де. Труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 1977. - 495 с.
29. Daneš F. J pojmu “jazykovy prostredek”// Slovo a slovesnost. – 4.- 1967.
30. Fodor J.A.
Concepts: wehare cognitive science went wrong. Oxford: Clarendon Press, 1998.
31. Gybernetics.
Transaction of the Eight Conference. N.Y., 1952.
32. Maldonado Th., Bietrag zur Terminologie der Semiotik, Ulm, 1961.